

Мирошниченко Тетяна Миколаївна
кандидат юридичних наук, доцент
федри кримінального процесу Наці-
онального юридичного університету
імені Ярослава Мудрого, м. Харків

ЩОДО ПИТАННЯ ПРАВОВОЇ РЕГЛАМЕНТАЦІЇ ОЦІНКИ ДОКАЗІВ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Питання вдосконалення законодавства у сфері кримінального процесуального до-
казування завжди були в центрі уваги науки кримінального процесу. Законодавчі новели
останніх років обумовили необхідність дослідження нормативного змісту критеріїв
оцінки доказів, ролі та місця органів досудового розслідування, прокуратури та суду
в доказуванні, меж їх повноважень, у тому числі при оцінці доказів. Актуальним наразі
є питання щодо визнання прав учасників процесу на самостійну оцінку доказів, форм
реалізації останньої.

Тривалий час більшість проблем кримінального процесуального доказування зна-
ходилися на периферії науки кримінального процесу. Окремі питання доказового права
в різні періоди історичного розвитку української держави були предметом наукового
пошуку таких відомих вітчизняних та зарубіжних дослідників, як В. О. Арсенєв,
Р. С. Белкін, В. В. Вапнярчук, Ю. М. Грошевий, О. В. Капліна, Л. Д. Кокорев, М. М. Кіп-
ніс, М. М. Михеєнко, А. О. Ляш, В. Т. Нор, Н. В. Сібільова, С. М. Сівочек, С. М. Стахів-
ський, С. А. Шейфер, О. Г. Шило, М. Є. Шумило та ін.

Набрання чинності новим КПК обумовило потребу в подальших дослідженнях інсти-
тутів доказового права, зокрема оцінки доказів як одного з елементів кримінального про-
цесуального доказування, що має суттєве значення для судової і слідчої діяльності. У цьо-
му зв'язку слід відзначити особливі заслуги видатного вченого, доктора юридичних наук,
професора, заслуженого діяча науки і техніки Юрія Михайловича Грошевого у реформу-
ванні кримінального процесуального законодавства, його вагомий внесок у теорію дока-
зування численними науковими працями, серед яких монографія «Проблеми реформу-
вання судейського убеждения в уголовном судопроизводстве» [1].

Науковий інтерес дослідників до оцінки доказів як елементу кримінального проце-
суального доказування є не випадковим. Вона має місце на всьому шляху досягнення
знань у кожному кримінальному провадженні. Однак, незважаючи на це, як вид кримі-
нальної процесуальної діяльності вона досліджена недостатньо. Такий стан у теорії
кримінального процесу обумовлений не тільки тим, що зміст оцінки доказів створюєть-
ся розумовою логічною діяльністю, яка є складною для вивчення. Причини є значно
глибшими. Вони породжуються фундаментальними властивостями суспільних відносин,
що визначають об'єкт правового регулювання кримінальної процесуальної діяльності.
Наразі законодавче закріплення в якості завдання кримінального провадження захисту
особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, у тому числі й від необ-
грунтованого обвинувачення, засудження, обмеження її прав і свобод (ст. 2 КПК), свідчить

про формування нової концепції кримінального провадження як процесу охоронного типу, що потребує переосмислення результатів наукових розробок у сфері регулювання доказової діяльності.

Відповідна спрямованість чинного кримінального процесуального законодавства обумовлює вибір аспектів дослідження змісту ст. 94 КПК, присвяченої правовому регулюванню діяльності з оцінки доказів. За законом оцінка доказів полягає в такому: «слідчий, прокурор, слідчий, суддя, суд за своїм внутрішнім переконанням, яке ґрунтується на всебічному, повному й неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження, керуючись законом, оцінюють кожний доказ з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення... Жоден доказ не має наперед встановленої сили».

Новим у редакції ст. 94 КПК порівняно з однойменною статтею 67 КПК 1960 р. є законодавче визначення критеріїв оцінки доказів – належності, допустимості, достовірності, достатності, взаємозв'язку доказів. Однак, як видно із змісту обох статей, законодавець не конкретизує змісту самого поняття «оцінка доказів» як різновиду кримінальної процесуальної діяльності. Ніяких спеціально розроблених правил оцінки доказів чинним законом також не передбачено. Очевидно, цим і пояснюється актуальність дослідження юридичною наукою багатьох питань щодо змісту таких понять, як «свобода оцінки доказів» та «оцінка доказів за внутрішнім переконанням», «суб'єкти доказування» та «суб'єкти оцінки доказів», «достатність», «достовірність» доказів та ін.

КПК 2012 р., як і попередній 1960 р., визначення поняття оцінки доказів не надає. Наукою кримінального процесу також не сформовано однакового підходу до визначення цього поняття. Більше того, окремі вітчизняні вчені-процесуалісти оперують у своїх дослідженнях поняттями «оцінка доказів та їх процесуальних джерел» замість «оцінка доказів» [2], що свідчить про наявність ще однієї проблеми в теорії кримінального процесу – визначення поняття доказу. Очевидно, некоректним є застосування словосполучення «докази та їх процесуальні джерела» хоча б тому, що під загальною назвою ст. 84 КПК «Докази» зосереджені і ч. 1 статті, присвячена фактичним даним (зміст явища), і ч. 2, яка окреслює процесуальні джерела відомостей про факти (форма вираження змісту явища). Саме тому, думається, з наукової точки зору правильніше було б використовувати словосполучення «фактичні дані та їх процесуальні джерела» замість «докази та їх процесуальні джерела».

У процесі розвитку теорії доказів як одного із напрямів кримінального процесу окреслилися різні підходи до визначення поняття оцінки доказів. Одні процесуалісти розглядають оцінку доказів як регламентовану законом діяльність суб'єктів пізнання. Зокрема, М. С. Строгович вважав, що оцінка доказів є результатом їх перевірки і полягає у визнанні існування або неіснування того факту, який цим доказом встановлюється [3].

Інші науковці розуміють під оцінкою доказів логічний розумовий процес, визначення значення зібраних доказів для встановлення істини [4].

З філософської точки зору оцінка як діяльність є суб'єктивним відношенням щодо об'єкта пізнання [5].

Думається, мають рацію ті автори, які вважають, що оцінка доказів не зводиться до суто розумової роботи суб'єкта пізнання. Вона має внутрішню (логічну) та зовнішню

(правову) сторони [6]. Розумова діяльність завжди органічно «вплітається» в практичну діяльність зі збирання та перевірки доказів. За її допомогою в ході провадження процесуальних дій відбуваються сприйняття, потім ретроспективне виявлення, розгляд і відбір відомостей, що мають значення у провадженні. Уже в ході збирання доказів формується їх допустимість, визначається належність та аналізується їх зміст. Отже, оцінку доказів можна визначити як врегульовану законом практичну та розумову діяльність повноважних суб'єктів кримінального провадження щодо визначення належності, допустимості, достатності, достовірності доказів та їх взаємозв'язку для прийняття відповідного процесуального рішення.

За кримінальним процесуальним законом оцінка доказів є одним із елементів процесу доказування (ч. 2 ст. 91 КПК). Аналізуючи місце оцінки доказів у доказуванні, не можна погодитись із думкою тих авторів, які відносять її до заключного етапу доказування [7]. Оцінка доказів – це складова частина процесу доказування, нерозривно пов'язана з іншими сторонами цього процесу – збиранням та перевіркою. Збирання доказів у кримінальному провадженні супроводжується їх осмислюванням, аналізом, зіставленням з іншими доказами, висуненням слідчих версій, їх перевіркою шляхом збирання нових доказів та ін.

Упродовж значного часу у своїх наукових працях більшість дослідників, що вивчали теоретичні та практичні питання доказування, визначали оцінку доказів як вільну, використовуючи поняття «вільна оцінка доказів», «принцип вільної оцінки доказів». Однак ні за чинним, ні за попереднім кримінально-процесуальним законодавством достатніх підстав для такої характеристики даного виду процесуальної діяльності немає. Відповідна діяльність не є вільною вже тому, що передбачає дотримання вимог закону, умов загального характеру: оцінка доказів має ґрунтуватися на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження; кожний доказ оцінюється окремо за критеріями належності, допустимості, достатності, достовірності, а сукупність доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку; докази оцінюються задля прийняття відповідного рішення, при цьому жоден доказ не має наперед встановленої сили (ст. 94 КПК); рішення мають бути обґрунтованими та вмотивованими (ч. 4 ст. 110 КПК; ч. 1 ст. 370 КПК). Отже, більш прийнятною та такою, що відповідає закону, є характеристика оцінки доказів як діяльності, що здійснюється за внутрішнім переконанням суб'єкта.

На користь даної позиції свідчать дослідження і зарубіжних вчених-процесуалістів. Так, російські науковці, незважаючи на використання законодавцем у назві ст. 17 КПК РФ терміна «свобода оцінки доказів», у своїх працях визначають принципом кримінального процесу оцінку доказів за внутрішнім переконанням [8].

Критеріями оцінки доказів за законодавством України є їх належність, допустимість, достовірність, достатність, взаємозв'язок (ст. 94 КПК). На відміну від попереднього чинним КПК визначаються поняття належності (ст. 85) та допустимості (ст. 86) доказів. Позитивно оцінюючи такий підхід законодавця до врегулювання відносин у доказовій сфері, укажемо на окремі недоліки законодавчої техніки у процесі нормотворчості. Так, вважаємо за недопустиме використання в одній статті КПК під назвою «Належність доказів» двох понять, що характеризують різні властивості доказів – належність та достовірність. При цьому окремої статті, присвяченої визначенню поняття «достовірність», КПК не містить.

Такий підхід законодавця до врегулювання питань, пов'язаних із визначенням фундаментальних понять доказового права, суперечить принципу правової визначеності нормотворчої діяльності та обумовлює необхідність відповідного правового регулювання, тим більше що в науці кримінального процесу відсутня єдність авторських позицій щодо визначення юридичного змісту поняття «достовірність». Одні дослідники надають цьому поняттю значення, що вкладається у словосполучення «достатньо вірно». Є науковці, що вважають зміст поняття «достовірність» рівнозначним змісту поняття «удостовірений», яке зазвичай використовується для характеристики посвідчувальної діяльності уповноважених суб'єктів доказування. Тлумачний словник української мови визначає достовірність як те, що не викликає сумніву, цілком вірне, точне [9]. Думается, саме з такого розуміння поняття «достовірність» слід виходити, досліджуючи його нормативний зміст. «Достовірність є розгорнута, доведена і така, що не викликає сумнівів, істина» [10].

Оскільки на початковому етапі кримінального процесу, у стадії досудового розслідування, отримання такого роду знань є проблематичним, властивостям достовірності мають відповідати докази в судових стадіях. Тільки на кінцевих етапах кримінального провадження, у ході судового розгляду в умовах змагального процесу при зіставленні доказів, що входять до складу належної сукупності, можуть з'явитися достовірні докази – ті, на яких суд без сумнівів базуватиме своє рішення: перевірені, несуперечливі, переконливі.

Саме такі докази в російському дореволюційному процесі отримали назву «судових» доказів. Законні підстави для розмежування доказів, отриманих у судовому провадженні, і доказів, що потрапляють у сферу судочинства, надає зміст чинного КПК у положеннях ст. 89, де у ч. 1 вказано на те, що саме «суд вирішує питання допустимості доказів під час їх оцінки в нарадчій кімнаті під час ухвалення судового рішення» та в ч. 4 ст. 95, яка закріплює положення: «суд може обґрунтувати свої висновки лише на показаннях, які він безпосередньо сприймав під час судового засідання... Суд не вправі обґрунтувати судові рішення показаннями, наданими слідчому, прокурору, або посилатися на них».

Виходячи з існуючих законодавчих реалій, приєднуємося до висловленої в юридичній літературі думки М. Шумила про наявність співвідношення між двома різновидами доказів – досудових і судових, яке полягає в тому, що «докази досудового провадження для суду мають бути не чим іншим, як вихідним матеріалом, із процесуальної сировини якого мають бути виготовлені кримінально-судові докази» [11].

В одному логічному ряду з відповідними результатами досліджень щодо характеру доказів у кримінальному провадженні на різних його етапах знаходяться питання різновидів оцінки доказів. Погоджуючись у цілому із класифікацією оцінки доказів на попередню та остаточну, запропоновану А. О. Ляш [2], вважаємо, що критерієм розподілу обсягу поняття є не те, чи було прийняте процесуальне рішення за результатами оцінки доказів, позаяк остання нерозривно пов'язана із прийняттям відповідного процесуального рішення як форми реалізації оцінки доказів, а стадія кримінального провадження, на якій провадилася оцінка доказів повноважним суб'єктом.

Самостійним завданням оцінки доказів є визначення достатності доказів для прийняття кінцевого рішення у кримінальному провадженні. Будь-яких формалізованих критеріїв достатності закон не надає. Так, повідомлення особі про підозру обов'язково

здійснюється за «наявності достатніх доказів для підозри особи у вчиненні кримінального правопорушення» (п. 3 ч. 1 ст. 276 КПК). Завершення досудового розслідування та надання доступу до матеріалів досудового розслідування відбувається після того, як слідчий, прокурор визнають зібрані під час досудового розслідування докази достатніми для складання обвинувального акта (ч. 1 ст. 290 КПК) та ін. Необхідною, думається, буде така сукупність доказів, яка надасть можливість зробити правильний висновок про достатність (недостатність) доказів для прийняття того чи іншого рішення у провадженні. «Під сукупністю доказів, – зазначають В. С. Зеленецький та Н. В. Глинська, – слід вважати особливим чином організоване об'єднання всієї множини належних та допустимих до кримінальної справи фактичних даних, які у своїй єдності створюють цілісну і стабільну їх систему, що забезпечує адекватне (істинне) відбиття всіх елементів предмета доказування, прийняття законних та обґрунтованих рішень у кримінальній справі» [12].

Визначення «достатності» доказів є результатом оцінки «сукупності» доказів. Відображуючи закономірності процесу пізнання як переходу від незнання до знання, у «сукупність доказів» на різних етапах розслідування входять докази, достовірність яких ще належить встановити. Тому не будь-яка сукупність доказів може характеризуватися як взаємно пов'язана і внутрішньо узгоджена система доказів, що правильно відбиває об'єктивну дійсність. Такі властивості повинна мати сукупність доказів, що лежить в основі рішення, прийнятого в результаті всебічного і повного дослідження обставин; коли у справі досліджені всі можливі версії, а наявні суперечності з'ясовані й оцінені. Така сукупність доказів забезпечує доведеність висновків у провадженні і має слугувати основою обвинувального вироку.

На жаль, вітчизняне кримінальне процесуальне законодавство не встановлює правил оцінки доказів. Науковий аналіз нормативного змісту приписів КПК дозволяє сформулювати такі висновки:

1) докази оцінюються повноважними суб'єктами на основі свого внутрішнього переконання, яке ґрунтується на всебічному, повному та неупередженому дослідженні всіх обставин кримінального провадження (ч. 1 ст. 94 КПК);

2) кожний доказ оцінюється з точки зору належності, допустимості, достовірності, а сукупність зібраних доказів – з точки зору достатності та взаємозв'язку (ч. 1 ст. 94 КПК);

3) недопустимість доказів остаточно визначається судом під час ухвалення судового рішення (ч. 1 ст. 89 КПК);

4) у разі встановлення очевидної недопустимості доказу під час судового розгляду суд визнає цей доказ недопустимим, що тягне за собою неможливість дослідження такого доказу або припинення його дослідження в судовому засіданні, якщо таке засідання було розпочате (ч. 2 ст. 89 КПК);

5) сторони кримінального провадження, потерпілий мають право під час судового розгляду подавати клопотання про визнання доказів недопустимими, а також наводити заперечення проти визнання доказів недопустимими (ч. 3 ст. 89 КПК);

6) ніякі докази не можуть вважатися, такими, що мають наперед встановлену силу (ч. 2 ст. 94 КПК).

Варто наголосити, що оцінці підлягають докази, а не обставини кримінального провадження, на яких ґрунтується внутрішнє переконання суб'єкта оцінки доказів (ч. 1 ст. 94 КПК). Зміст поняття «обставини кримінального провадження» в законі не розкривається, а отже, як такі можуть сприйматися будь-які: і поведінка підозрюваного (обвинуваченого) на досудовому розслідуванні та в суді, і його дії, спрямовані на «затягування розгляду справи», та ін. Однак подібні обставини не мають ніякого зв'язку із конкретним кримінальним правопорушенням і тому оцінюватися не повинні.

Виходячи із змісту ст. 94 КПК, можна дійти висновку, що свої вимоги щодо правил оцінки доказів законодавець адресує перш за все повноважним органам кримінального провадження. Так, у відповідності до даної статті «слідчий, прокурор, слідчий, суддя, суд... оцінюють кожний доказ...».

Однак це ще не означає, що оцінка доказів – монополія державних органів. Учасники процесу, що відстоюють свої інтереси, також оцінюють докази. Але, якщо у перших оцінка доказів передуватиме прийняттю владних рішень, то для других вона створює базу для заявлення клопотань, скарг, наведення заперечень, подачі заяв про відводи тощо. Будучи формою реалізації оцінки доказів, такі дії учасники кримінального провадження здійснюють без обов'язкових для них вимог всебічного, повного і неупередженого дослідження обставин провадження.

За результатами дослідження теоретичних і практичних питань оцінки доказів можна дійти висновку про попередній характер оцінки доказів на стадії досудового розслідування й остаточний – у судових стадіях кримінального провадження.

Оцінка доказів здійснюється як особами, що уповноважені оцінювати докази, так і учасниками кримінального процесу. Формою реалізації оцінки доказів повноважними суб'єктами є прийняття ними відповідного владного процесуального рішення, а учасниками кримінального провадження – подання клопотань, скарг, заяв, наведення заперечень з метою вирішення питань, що так чи інакше впливають на якість доказування, а також захисту своїх прав та законних інтересів у кримінальному процесі.

Список використаної літератури

1. Грошевой Ю. М. Проблемы реформирования судейского убеждения в уголовном судопроизводстве / Ю. М. Грошевой. – Харьков : Вища шк., 1975. – 144 с.
2. Ляш А. Оцінка доказів та їх процесуальних джерел за новим КПК України / А. Ляш // Адвокат. – 2014. – №3. – С. 11–15.
3. Строгович М. С. Курс советского уголовного процесса / М. С. Строгович. – М. : Наука, 1968. – Т. 1. – С. 103.
4. Лупинская П. А. Оценка доказательств в учебнике Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / П. А. Лупинская ; под ред. П. А. Лупинской. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М. : Юристъ, 1997. – С. 156.
5. Філософський енциклопедичний словник. – Київ : Абрис, 2002. – С. 461.
6. Громов Н. А. Оценка доказательств в уголовном процессе / Н. А. Громов, С. А. Зайцева. – М., 2002. – С. 27.
7. Фаткуллин Ф. Н. Общие проблемы процессуального доказывания / Ф. Н. Фаткуллин. – Казань, 1976. – С. 149.